

Мр Милош Здравковић*

Игор Приморац, *Етика и секс*
(с енглеског превела Ивана Ивковић), ЈП „Службени гласник“,
Београд 2007, стр. 255.

Два основна нагона код човека су нагон за опстанком и нагон за продужењем врсте. Оба та нагона се појављују као основна и код свих осталих живих створења. Но, ако се пажња усмери на овај други, нагон за продужењем врсте, одмах се могу уочити и значајне разлике. Наиме, код животиња овај нагон се скоро искључиво јавља као периодична, природом детерминисана сексуална активност, чија је једина сврха добијање здравог потомства. Код човека то није случај, јер секс није искључиво везан само за продужење врсте, иако је управо то у његовој основи. Поред потребе да се продужи врста, секс чини и једно од главних животних задовољстава и као такав представља извор најразличитијих опасности и ризика, попут здравствених, економских, моралних, итд. Управо због ових опасности и ризика, секс је, од када постоји људска цивилизација, био предмет опсежне друштвене регулације. Контрола и усмеравање сексуалне активности су одувек били предмет религијских, обичајних и моралних правила, а временом су, развојем права, постали и предмет правних правила, о чему лепо сведочи пример Хамурабијевог законика. Па ипак, секс и поред своје велике, по Фројду можда и пресудне важности за човека, није у довољној мери био проучаван од стране великих филозофа. Ставом о недовољном посвећивању пажње сексу као једној од морално најризичнијих делатности, Приморац отвара своју расправу. У том ставу, такође, налази се и један од разлога зашто је на овом месту посвећено неколико речи овој књизи и њеном аутору.

Игор Приморац је емеритирани професор Хебрејског универзитета у Јерусалиму и научни саветник у Центру за примењену филозофију Универзитета у Мелбурну, Аустралија. Поред књиге *Етика*

---

* Аутор је асистент Правног факултета Универзитета у Београду.

и секс, аутор је и књиге *Justifying Legal Punishment*. Приредио је и неколико књига, попут *Human Sexuality*, *Political Morality*, *Terrorism: The Philosophical Issues*, и друге.

Књига *Етика и секс* представља систематску студију о природи и моралном значају људске сексуалности и главним питањима сексуалног морала. Расправа је у основи подељена на два главна дела. Први део је посвећен критичкој анализи кључних концепција људске сексуалности, док се у другом делу расправља о најважнијим питањима сексуалног морала.

На самом почетку расправе аутор износи критички поглед на гледиште да је за правилно разумевање и оцену секса најважније то да он чини могућим зачеће и да је, сходно томе, његово одговарајуће место у браку. Свакако да данас овакво схватање није више опште-прихваћено, али је на Западу оно било владајуће безмало два миленијума, и како то Приморац запажа, ако не увек у сексуалној пракси, а оно барем у расправама о сексу. Ипак, требало би поменути да и данас постоје врло значајни аутори, попут Жермена Грисеа (*Germain Grisez*) и Џона Финиса (*John Finnis*) који, прихватајући католички морал, износе став да је свака сексуална пракса ван брака морално недопустива, па чак и сексуална пракса у оквиру брака која за циљ нема зачеће.

У следећем поглављу аутор износи став да је схватање секса повезаног с љубављу, које као такво умногоме одступа од прокреативног схватања секса, тек одскора детаљно, систематски и филозофски обрађено и то у делу *Sexual Desire* Роџера Скрутона (*Roger Scruton*). Како Скрутон истиче, постоје две врсте уживања. Прва су само уживање чула, као на пример, уживање у испијању хладне воде после напорног тренинга, док уживања друге врсте укључују и мисао, те су стога она дистинктивно људска. У прилог ове тезе он наводи пример миловања драге особе, где се реагује управо зато што је у питању одређена особа. У случају обмане, када се открије да прсти који милују нису прсти вољене особе, уживање моментално прелази у одвратност. Приморац, позивајући се, између осталих, на Алана Голдмана (*Alan Goldman*), износи одређене аргументе против схватања да је истински вредна сексуална пракса једино она која је повезана с љубављу. Љубав и секс могу бити повезани, али нису идентични, јер, на пример, секс може бити успутан, док љубав никад није успутна. Као згодан пример за тезу о одвајању секса и љубави може се навести и да би се „признање јасне разлике између секса и љубави у друштву помогло да се избегну катастрофални бракови који настају из адолесцентског мешања љубави и секса, када се сексуална жеља брка са трајном љубављу, и ослабио би штетну љубомору која се јавља у браковима у погледу нестајања сексуалних жеља“. Ипак,

Приморац сматра да је секс повезан с љубављу свакако вреднији, али то не значи да треба омаловажавати и обезвређивати секс без љубави у моралном смислу. На крају крајева, закључивање које проглашава секс без љубави безвредним, а које има следећу структуру: А је много боље од Б, дакле Б уопште није добро, не може бити логички исправно.

У следећа два поглавља, аутор на врло интересантан начин разматра појам секса као језика тела, а такође и хедонистичко гледиште, тј. гледиште о „сировом сексу“ и у том смислу испитује разликовање природног од неприродног секса, као и појам сексуалне перверзије.

У другом делу расправе који носи наслов „Питања“, аутор се позабавио најважнијим моралним питањима која се тичу секса. У првом одељку другог дела, Приморац се бави институцијом брака. Ако је сврха секса зачеће или израз љубави, онда брак пружа добар оквир у којем подизање деце и неговање љубави добија адекватно друштвено признање. Но, ако се секс схвати као језик тела или чистог уживања, није сигурно да би у таквом случају он морао бити повезан с институцијом брака. У прилог првог схватања секса који подразумева зачеће, говорио је још св. Августин, а на већи број његових схватања ослонио се св. Тома Аквински и његово учење о браку је, уз мале измене, и данас званично учење Католичке цркве. Ни протестанска етика не иде много даље од католичког учења о браку, с тим да дозвољава развод брака. Такође, и међу филозофима постоје они који су појам брака везивали за зачеће и јединствени оквир легитимног секса, али који нису прихватили његове традиционалне теолошке корене, попут Хјума и Канта. На другој страни, постојали су, и данас постоје, многи који критикују институцију традиционалног брака, а Приморац, између осталих, помиње феминистичке и социјалистичке мислиоце. С тим у вези, аутор нуди посебно интересантану расправу о вредности моногамног брака коју су водили Џон Макмартри (*John MacMurtry*) и Дејвид Палмер (*David Palmer*). Макмартри тврди да је моногаман брак одређен с четири правила: 1) формални уговорни однос дефинисан, контролисан и санкционисан законом, 2) број партнера је два и само два, 3) може постојати само један такав однос у датом тренутку и 4) супружници не смеју да имају секс изван брака. Целу своју критику таквог брака он гради на ова четири правила, те каже да је та врста брака „државно-регулисано, неограничено и ексклузивно власништво две индивидуе над међусобним сексуалним моћима. Брак је једноставно облик приватне својине“.

Палмерова одбрана моногамног брака управо је била усмерена на то да се покаже разлика између брака и приватне својине и у том смислу Палмер аргументовано тврди: „Ако особа поседује Х, онда

та особа има право да искључи друге из приступа X-у или из коришћења X-а. С друге стране, власник има право и да дозволи другима приступ X-у или коришћење X-а. Власник има право да користи X на било који начин на који жели, да га изнајми или прода, па чак и да га уништи. На крају, само X нема никаквих права у односу на власника. Очигледно је да ништа од тога не важи за моногамни брак“. У прилог Палмеровој критици требало би додати и то да данас велики број правних поредака познаје и санкционише злоупотребе и силовање у браку. На крају овог поглавља, аутор се осврнуо на питања прељубе и љубоморе. Приморац прељубу дефинише као ванбрачни секс – секс у који се особа у браку упушта са неким ко није њен брачни партнер и одмах поставља питање шта је у томе лоше. Прељуба као таква не повређује другог супружника – оно што повређује јесте сазнање да се прељуба десила. То би значило да ако се прељуба врши на један тактичан и дискретан начин, да брачни друг не сазна за њу, онда нема речи о повређивању. Али, да ли је то морално. Свакако да није, јер онај ко врши прељубу тајно, избегава једно, а чини друго морално зло прибегавајући прећуткивању, обмани и лажи. Такође, морално је лоше и кршење обећања верности датог у тренутку склапања брака. Но, постоји аргумент и против оваквог става који је изнео Берtrand Расел (*Bertrand Russell*), а то је сагласност супружника да живе у тзв. слободном браку, који је Расел и сам упражњавао, где се избегава повређивање и лагање другог супружника, мада Приморац разложно критикује и такву концепцију брака.

Следеће поглавље бави се питањем проституције. Аутор проституцију дефинише као комерцијални или унајмљени секс, секс за новац и запажа да је морална осуда проституције „једно од ретких традиционалних мишљења о сексу, које је преживело општу либерализацију сексуалног морала у западним друштвима у скоријим декадама. Данас се та осуда често подржава новим аргументима, али и задржава доста од своје традиционалне оштрине“. Поред огромних моралних проблема које питање проституције у себи садржи, проституција повлачи и низ конкретних проблема с којима се суочава безмало свака држава, као што су питања трговине људима, заштите здравља, могућности и модели легализације проституције и друго. Као таква представља сферу друштвеног живота која, барем у одређеној мери, захтева озбиљну правну регулативу, која у нашој држави изостаје.

У наредним поглављима, аутор обрађује питање хомосексуализма, с посебним освртом на дискриминацију према хомосексуалцима и хомосексуалне бракове, педофилију, сексуално узнемиравање и силовање. Ипак, проблем порнографије није нашао обраду у оквиру ове књиге, а сам аутор каже да је то свакако значајно питање које

заслужује пуну пажњу, но ограничење простора је условило његов изостанак.

На самом крају ове врло интересантне расправе, аутор у завршном поглављу износи своје закључне ставове. Приморац аргумендује да је за промишљање о свим изнесеним проблемима неопходно pazити на разлику између позитивног и критичког морала, те да дискурс о овим питањима треба водити на нивоу критичког, а не позитивног морала. Ово из разлога што позитивни морал, дакле морал конкретне друштвене заједнице у датом периоду, показује сву своју дволичност и недоследност. Аргументујући о овоме, аутор износи неколико примера те дволичности – на пример, друштвена осуда проститутке, али не и клијента, односно варирање те осуде с обзиром на економски статус проститутке – проститутке из високе класе просуђују се мање строго него уличарке, мања осуда мушке, а већа женске прељубе, неосновано импутирање педофилних склоности хомосексуалцима, итд.

Коначно, Приморац на питање да ли постоји сексуални морал, одговара: „не постоји ни потреба ни простор за скуп моралних разматрања која важе за секс и представљају сексуални морал у стриктном смислу речи. Оно што важи за изборе, чинове и праксе у области секса јесу иста морална правила и принципи који важе и у несексуалним стварима. У сексу, као и у несексуалним стварима, можемо да повредимо, оштетимо, принудимо, обманемо или експлоатишемо друге, или изневеримо своја обећања и обавезе – а од нас се морално захтева да то не радимо. Кад идемо против било ког од ових захтева, сексуална природа нашег понашања га не чини ни више ни мање погрешним него што би иначе било“.

Уз све што је овде речено о овој књизи, пажњу потенцијалних читалаца треба да привуче, наравно поред провокативног наслова, и чињеница да је, судећи по речима уредника едиције *Примењена етика* професора Филозофског факултета Универзитета у Београду Јована Бабића, у оквиру које се нашла књига *Етика и секс*, ово прва књига код нас која се филозофски бави феноменом сексуалности. Такође, секс је људска активност коју у једном делу и право регулише, па ће и правницима, бити интересантно како се том проблематиком позабавио аутор ове књиге. Напоследку, тренутно живимо у времену где су одређени морални ставови по питању пожељне сексуалне праксе уздрмани. Та промена је била један од узрока зашто је у многим западноевропским земљама, на пример, дозвољено склапање бракова између појединаца истог пола, а у неким чак и усвајање деце од стране таквих парова. Нека овом приликом остане по страни питање оправданости таквих законских решења – довољно је истаћи чињеницу да су управо неки од тих правних поредака, до пре неко-

лико деценија забрањивали развод брака мушкарца и жене, а нешто раније чак су и ванбрачну децу искључивали из законског наследног реда. Изузетно нагла промена која је уследила свакако захтева темељну филозофску и сваку другу анализу. За друштво попут нашег, где ни стручна јавност не може дискурс око ових питања да постави у академске оквире, чини се да је књига Игора Приморца *Етика и секс* више него добродошла.